

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste instituut
Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

**ISIKUNÄITUS „VAADE JA IMESTA” JAN KAUSI TEOSE
„VAADE” PÕHJAL**

Magistripjekt

Autor: Jonna Kubu

Juhendajad: Janek Kraavi PhD, Rauno-Thomas Moss MA

Tartu 2025

Olen magistriprojekti kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Jonna Kubu

24.05.2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TEOREETILINE TAUST	6
1.1 Intermeedialisus	6
1.2. Transmeedialisus	11
1.3. Meediumite dialoog	13
2. PRAKTILINE OSA	15
KOKKUVÕTE	19
KASUTATUD KIRJANDUS	20
SUMMARY	22
LISAD	23
Lisa 1 Projekti tööprotsessi dokumentatsioon	23
Lisa 2 Intervjuu Jan Kausiga	24
Lisa 3 Higginsi diagramm.	29
Lisa 4 Illustreeritavad tekstikatked „Vaatest”	30
Lisa 5 Esimene visand	34
Lisa 6 Näituse „Vaade ja imesta” tervik	35
Lisa 7 Aken on foto argine ja seinte vahele vangi mõistetud esivanem	36
Lisa 8 Seda vaadet näen siiani unes	37
Lisa 9 Lennumasina jäetud veeaurujoon	38
Lisa 10 Näpuotsaga laotusele tõmmatud mõttekriips	39
Lisa 11 Võiks öelda, et ma armastan seda vaadet	40
Lisa 12 Väike pärisnimi suurele puule	41
Lisa 13 Kohutaval kiirusel liginev tigu	42
Lisa 14 Sinna toonekured pesa pole rajanud	43
Lisa 15 Silma võrkkestal peegeldav kaugus	44
Lisa 16 Teokarp kihutas läbi Euroopa südame	45
Lisa 17 Suurlinn nagu valgusest ja pimedusest valmistatud kaart	46

SISSEJUHATUS

Praktiline magistritöö on näituseprojekt, mis visualiseerib Jan Kausi teost „Vaade” (2022). Loominguline dialoog minu ja Kausi vahel on kestnud pea kümnendi – keskkooli uurimistöös „Koht kui aeg” (2017) oli seotud kirjaniku miniatuurikoguga „Tallinna kaart” (2014). Lisaks olen lõpetanud Kõrgema Kunstikooli Pallas skulptuuri eriala, dialoog minu ja kirjaniku loominguga on loogiline jätk. Kaus on mitmekülgne loovisik, kes ei piirdu üksnes kirjandusega, vaid tegutseb etendus-, muusika- ja teistes kunstivaldkondades. Näiteks lavastus „Stiiliharjutused” (2018), bänd(id) (Jan Helsing jt), libreto „Indiate uurimine” (2009) ja „Tulleminek” (2017), dramaturg XVIII Veneetsia arhitektuuribiennaalil Eesti paviljonis „Kodupeatus” ning kuraator näitus-audiolavastuses „Kaotusest laotusse” (2025).

Seekordne valik langes „Vaatele”, sest teose esseistlik vorm, erinevalt tavapärasest ilukirjandusest, pakub suuremat kunstilist vabadust ja tõlgendusruumi. Üks kindel narratiiv nõuab ühtlast tõlgendust: loo tegelane jääb illustratsioonidel ikka ühesuguseks. Jan Kaus on öelnud: „Mingil hetkel olin ma vaatlusega nii palju tegelenud, et ma hakkasin mõtlema, mida tähendab vaadelda.” (ERR Kultuur, 2023) Vaade mõtestab maailma. Elulooline filosoofiline „Vaade” on miniatuuridest koosnev sisekaemus. Teosel pole otsest ajatolge – teose mittelineaarsus intermeedialisuses võimaldab loovat ning iseseisvat vahendamist. Kirjanikule tähendab *vaade*: „Vaade on nähtusena ühtaegu partikulaarne ja universaalne. Nagu ma ütlesin, võib vaate avanedes tekkida tunne, et vaataja näeb nähtavast palju rohkem, et ta näeb kogu füüsilist reaalsust – mis muidugi ei vasta tõeale. Vaade haarab seda osa maastikust, mis jääb vaatevälja. Nii et kui ma räägin vaatest, siis peangi silmas ennekõike – nagu viitab ka vaate kolmas määratlus – vaatevälja, mis tähendab, et iga konkreetne vaateväli „esindab” vaadet kui sellist, et ei ammenda seda. Vaateväli on universaalne vaatelisuse partikulaarne väljendus; vaade on see, mis igas vaateväljas kordub, vaateväli annab vaatepildi, vaatest pilt.” (Kaus, 2022: 10-11) Teoses „Vaade” mõtestab kirjanik Jan Kaus endale olulisi vaateid, nii füüsiliselt eksisteerivaid, nt Pirmastu torni vaade, kui ka filosoofilisi ning mälestustes eksisteerivaid vaateid. Kirjanik ja lugeja tunnetavad kahte teadvust: kõrvalvaataja ning vaate sees olija teadvust. Tartu Ülikooli õpingute jooksul olen õppinud iga loetud teksti mitte üksnes lugema, vaid ka vaatlema.

Märkan viiteid, allhoovusi, nihkeid jm. Tekst võib olla nii aken kui peegel, mis avardab lugeja maailma. Lugeja ning tõlgendajana õppisin lisaks tekstide vaatlemisele seda, mida tekstid minus avavad. Kausi teos „Vaade” on kutsunud mind peatuma ja enda vaadete üle mõtisklema. Teos kujundas mu vaateviise. Võib-olla ei peitu suurim tõlgendamisvabadus mitte kunstis, vaid vaatlemise aktis endas. Sisekaemus, mis paneb lugejat ennast sisekaemusega tegelema. Kirjanik Kausi mõte on mind teadvustamatult edasi kandnud.

Magistritöö eesmärk on avada ja vahendada kirjandust visuaalses kunstis. Akrüülmaal ja performatiivne ettelugemine on näitust kandvad meediumid, mille kaudu kirjandustekst tõlgendub teise meediumisse (kirjandus kunstiks). Digitaliseerunud maailmas on tekstide tähendusväli muutunud ebaühtlaseks ning raskemini haaratavaks, mistõttu toimib visuaalkunst sillana, mis vahendab ja lähendab tekste vaatajale.

Magistriprojekti kirjalik osa hõlmab teoreetilist osa ja selgitusi, lisaks dokumenteerib näituse loomise terviklikku protsessi – alates visuaalide kavandamisest ekspositsiooni ülespanekuni, sh kuraatori töö ja ruumilise lahenduse kujundamine (Lisa 1). Kogu projekt põhineb minu kui kujutava kunstniku isiklikul ja subjektiivsel tõlgendusel Kausi loomingust, mis innustas intermeedialiselt lähenema nii teoste loomisele kui nende omavahelisele suhestumisele näituse kontekstis. Mõiste *intermeedialisus* tähendab kõne all oleva näituse kontekstis ühe kunstiteose idee ja kontseptsiooni ülekandmist ühest meediumist teise.

Käesoleva töö esimene peatükk käsitleb inter- ja trasmeedialisuse mõistet ning nende teoreetilist tausta: tähendust kirjanduses ning kunstis, lähtekohaks Jan Kausi looming. Teine peatükk kirjeldab näituse loomise protsessi alates Kausi tekstide visualiseerimisest teose „Vaade” põhjal kuni näituse valmistulemuseni. Lisaks sisaldab magistritöö kirjalikku intervjuud kirjanik Jan Kausiga (Lisa 2), mille eesmärk on anda selgem ülevaade sellest, kuidas säilitada kirjandusteksti sisuline mitmekihilisus selle tõlkimisel visuaalsesse meediumisse. Usutlus Kausiga võimaldab vaadelda teemat kahe erineva, ent omavahel suhestuva loovisiku vaatenurgast.

1. TEOREETILINE TAUST

1.1 Intermeedialisus

Meediumitevaheline dialoog loob uusi tähendusi nende omavahelises põimumises. Islandi ühe tuntuima kunstniku Ragnar Kjartanssoni sõnul on luksus olla 21. sajandi visuaalne kunstnik, seda just tänu 20. sajandi modernistlikule murrangule. Tema arvates on kaasaegses kunstis suurem võimalus segada omavahel erinevaid meediume. Kjartansson naudib kunstilist vabadust ja rõhutab, kuidas mõni idee/kontseptsioon sobib paremini maaliks ja mõni näiteks muusikavideoks. (ERR. Kunst 2025) Islandi kunstniku mõttekäik peegeldab kaasaegsele kunstile omast meediumiteülesust ning kunstilise väljenduse piiride hägustumist. „Intermeedia (*intermedia*) on mitme meediumi kontseptuaalne segunemine, mis loob uue sünteetilise (kunsti)keele (nt heliskulptuurid). Intermeedialisus (*intermediality*) on meediumidevahelistesse suhetesse või ülekannetesse puutuv, seejuures (1) ühes meediumis loodud teksti adapteerimine teisele meediumile (nt ekraniseering), (2) erinevate meediumite kombinatsioon ühes teoses (nt ooperis), (3) teisele meediumile viitamine (analoogselt intertekstuaalsusele, nt teater filmis).” (Kull jt, 2018: 505) *Intermeedia* on ülekoormatud mõiste, mille võttis 1965. aastal esmakordselt kasutusele mitmekülgne loovnimene Dick Higgins: „Ma ei tunne end kunagi päriselt terviklikuna, kui ma ei tegele kõigide kunstivormidega – nii visuaalse, muusikalise kui ka kirjanduslikega. Ilmselt seepärast töötasingi välja termini „intermeedia”, et kirjeldada oma teoseid, mis kontseptuaalselt jäävad nende vahele.” (Higgins 2021) Higgins on loonud ka intermeedia diagrammi (Lisa 3). Marina Grishakova, semiootik ja kirjandusteadlane, on Dick Higginsi meetodit kirjeldanud järgmiselt: „Higgins eristas „segameediat“, nagu ooper või laul, mis demonstreerivad üksteist täiendavaid suhteid, „intermeediast”, kus meediumid on sulandunud ja lahutamatult põimunud, näiteks visuaalne luule nii graafilise pildi kui ka trükitud tekstina.” (Grishakova, 2023: 8) Loukia Kostopoulou, Kreeka õppejõud ja teadur, võtab kokku Higginsi lähenemise nii: intermeedialisus võimaldab uurida kunsti- ja mediavormide vahelisi seoseid. Lisaks kätkeb see endas seoseid meediumite sees ja vahel. (Kostopoulou, 2023: 24) Mõiste puhul on oluline meeles pidada, et meediumid ei toimi

isoleerituna, vaid hoopis omavahel põimudes. See loob uusi käsitusviise ja tähendusi. Minu keskkooliaegses praktilises uurimistöös tõlgendasin Kausi „Tallinna kaart” miniatuure. „Pelgulinna sünnitusmaja” interpreteeringus on kujutatud beebit, kelle silmaks on münt. (ERR Kultuur, 2017) Miniatuuri katke aga on järgmine: „Hommikul kell neli lasti tuima järjekindlusega akna taga hääletut neonsaluuti. Justkui pühitseks sünnitusmaja vastas asuv kasiino tulevaste klientide sünni.” (Kaus, 2014: 5) Mulle mõjus sõna *kasiino*, tekkis seos lapsepõlve multifilmidest pärit tegelaste suurte dollarikujuliste silmadega.

Intermedialisus rajaneb meediateoreetilistele ja/või -filosoofilistele seisukohtadele. „„Intermedium” on kaardistamata maa, mis asub erinevate meediumite vahel”: intermedialisi teoseid „ei reguleeri normid/piirangud; iga teos määrab oma meediumi ja vormi vastavalt vajadustele” (Higgins 1984 [1966]: 22). Higgins defineerib intermedialisust ka selle kogemusliku ja mentaalse efekti kaudu, kui terviklikku vaimset kogemust. Idee, et ainulaadse kunstilise sündmuse eesmärgil koos toimivad meediad tekitavad spetsiifilise kognitiiv-tajulise efekti ja kaasavad vaataja või kasutaja selle efekti loomisesse somaatiliste ja tajuahelate kaudu, oli silmapaistev uute intermedialisuse vormide teoreetilistes ja filosoofilistes kontseptualiseeringutes [...].” (Grishakova, 2023: 8) Iga teksti lugemine on kogemus, aga iga teose lugemine ei pruugi olla spetsiifilise kognitiiv-tajulise efekti tekitaja. Näiteks Kausi miniatuurromaan „Kompass” (2017) sellist mõju mulle ei avaldanud, sest tegu on inimliku lihtsa loo ja süžeeaga. „Vaade” aga mõjus tervikliku kogemusena, sain kognitiiv-tajulise efekti, mis omakorda andis impulsi intermedialisuseks.

Saksa filosoof Sybille Krämer on öelnud: „Intermedialisus on meedia tunnetamise epistemoloogiline tingimus [*Medienerkenntnis*]”. (Rajewsky, 2005: 48) Epistemoloogiline ehk tunnetusteoreetiline lähenemine osutab, et meediumite uurimine on alati dialoogiline protsess, kus üks teiseta ei eksisteeri. Selline tunnetusteoreetiline lähenemine annab meediumitevahelise tähenduse nende omavahelises suhtluses/segunemisel. Ühe meediumi mõistmiseks on kasulik, kui kunsti vastuvõtja saab aru ka selle seos(t)est teis(t)e meediumi(te)ga. Näiteks „Vaates” kirjutab Kaus Juhan Viidingu trammisõidust, kus tekst (Kaus, 2022: 72) on seotud Viidingu videoteosega „Trammisõit”. (ERR Arhiiv, 1993) Intermedialisus on oluline, teadvustamaks meediumite tähendusi nii iseseisvalt kui ka nende omavahelistes suhetes.

Minu kui kunstniku ja/või kirjandusteadlase jaoks pakub intermedialisus võimaluse traditsioonilistest meediumite piiridest üle astuda, luues dialoogi eri meediumite vahel, mis

teineteist täiendavad. Ükski meedium ei saa toimida kultuuriruumis isoleerituna – see on alati seotud teistega. Vastupidiselt minu magistriprojektile, kus tekstist saab maal, on järgnevad kirjanikud loonud oma raamatud maalidest inspireerituna: Klaus Modicki „Kontsert ilma poeedita” (sks „*Konzert ohne Dichter*”, 2015) lähtepunktiks on Heinrich Vogeleri maal „Kontsert ehk Suveõhtu Barkenhoffis” (sks „*Das Konzert oder Sommerabend auf dem Barkenhoff*”, 1905), Andrus Kivirähki romaani „Sinine sarvedega loom” (2019) lähtepunktiks on Oskar Kallise maalid, aga Ervin Õunapuu teose „Olivia. Meistriklass” (1996) Caspar David Friedrichi õlimaal „Naine aknal” (sks „*Frau am Fenster*”, 1822). Sellist menetlust nimetatakse ekfraasiks, mis on intermeedialisuse üks strateegia. Vastupidiselt minu tööga on tegu visuaalse representatsiooniga verbaalsest representatsioonist. Seejuures võib kirjeldav kunstiteos täielikult olla autori väljamõeldis ja ei pea reaalselt eksisteerima. (vt pikemalt Kurr 2023)

Irina O. Rajewsky sõnul: „Intermeedialisuse mõiste püsiv edu ja kasvav rahvusvaheline tunnustus ei viita seega niivõrd uute probleemitüüpide tekkele, vaid pigem (vähemalt potentsiaalselt) uutele viisidele, kuidas probleeme lahendada, neid esitada ja mõtestada, samuti uutele või teistsugustele vaatenurkadele meediumite piiride ületamisele ja hübriidiseerumisele.” (Rajewsky, 2005: 44) Näiteks Kausi luuletus „Maa ilma lühim anekdoot” (Kaus jt, 2000: 48), kirjaniku enda videoettekannet luuletusest (Jupiter, 2009: episood 91) on näide hübriidiseerumisest: kunstnikul võimaldab intermeedialisus loomingut laiendada, uurida, kuidas sõna ja pilt koos eksisteerivad, üksteist täiendavad, vastandavad ja/või „hävitavad”. Luuletuse tähendus varieerub suuresti vastuvõtja vaatepunktist, kujutluspilt tekib iseenesest. Kaus on intervjuus rõhutanud, et tunneb heameelt, kui tema tekste kasutatakse uutes loovprotsessides. „Kindlasti meeldivad mulle mu loomingu visuaalsed – või ükskõik millised – tõlgendused. Tõlgendus ju osutab sellele, et mu looming on tõlgendaja jaoks tähenduslik, et see ütleb talle midagi tema enda elu kohta. Ma ei näe uute kihtide avamises ja kõrvalekaldumises vältimata vastuolu – tore, kui tõlgendus teeb mõlemat üheaegselt, mõlemat korraga.” (Lisa 2)

Liikumine tekstist visuaalkunsti on tundlik protsess, mis eeldab kahe meediumi vahelist dialoogi. Teksti ja maali intermeedialine suhe pakub võimalust mõlemat meediumit laiendada, kuid selle protsessi vältel on omad vältimatud piirangud, mis tulenevad antud meediumite spetsiifikast. Tekstis ja kirjanduses on oluline aeg. Tekst on lineaarne ning selle tähendusväli avaneb sageli tükk-tükilt, selles on esindatud abstraktsus ja mitmetähenduslikkus sõnade kihilisuses. Tähendus võib olla peidetud kultuurikoodidesse

ja metafooridesse. Lugeja loob paratamatult iga teksti taha oma isikliku ruumi, kus see elab ja loob ennast edasi. Sõnad on pildilised ilma otsese visuaalse kujutiseta. Visuaal määratleb, mida vaataja näeb. Tekstid koos illustratsioonidega võimaldavad „pildi sisse” minna. Vaatajal on küll vahetu võimalus nähtavat pilti oma visiooni järgi kujutleda, kuid visuaal dikteerib siiski mingisuguse kindla kujutise. Visuaalid töötavad intuitiivsel ja tunnetuslikul tasandil, mis võimaldavad mõjuda ja mõjutada ilma „lugemata”. Lisaks määravad visuaali tähendust värv, tekstuur, kuju, kompositsioon jm. Ära tuleb ka märkida ruumi mõju (tekst on raamatu lehekülgedel, pildid seintel). Rääkimata stiilivõtetest, st fragmentaarsus, nihestamine jm. Kõik, mis kujundab vaatajale pildi ja teksti vahelist suhet. Ülekande võimalusteks on näiteks tõlgendav visualiseerimine, mida magistriprojektis rakendan. Jan Kausi tekstide visuaali viimise eesmärk pole mitte otsene illustreerimine, vaid visuaalne tõlgendus, mis avab uusi kihte ja seoseid. Toon välja selle, mida tekstis tunnetan/aيمان. Kunstnikuna ei kujutanud ma pelgalt täpset kirjeldust, vaid lõin visuaali meeleoluliste ja/või sisuliste sarnasuste abil. Metafoorid ja kujundid said kunstis konkreetse vormi. Näituse avamisel lõin koos Kausiga vaatajale tingimused (valgus, heli, kehakeel), kus vaataja kogeb teoseid ruumis koos kirjandusteksti kontseptuaalse sügavusega.

Nendel kahel meediumil on ka ülekande piirangud. Nimelt visuaalne meedium muudab ülekande konkreetsemaks, lugeja ja/või vaataja kujutlus asendub kunstniku välja pakutud tõlgenduse ning kujunditega. Teksti rütm/pausid ei kandu automaatselt visuaalkunsti, neid saab esile tuua teiste väljendusviisidega, olgu selleks kordused motiivides, kompositsioonis ja kihilisus. Narratiivsus killustub visuaalis. Kui võtta teksti klassikaliselt loo jutustamise vahendina, siis visuaalkunst ei pruugi narratiivsust säilitada ja võib tekkida fragmentaarsus. Vaataja võib eeldada n-õ täpset ülekannet tekstist, kuid intermeedialises dialoogis tuleb kindlasti arvestada ja aktsepteerida tõsiasja, et visuaalne tõlgendus võib vaid tekstile vihjata, sellest eemalduda või lausa tekstile vastu rääkida. Kirjandustekstide puhul, mis on loodud maalidest (visuaalist), toimib *pilt-sõna* ülekanne. See nõuab autoritelt kujutlusvõimet, mis loob narratiivse ja keelelise vaste visuaalile. Sellisel juhul visuaal justkui muutub tekstiks, mille lugeja omakorda kujutluses pildiks transformeerib. Minu töö puhul, kus on *sõna-pilt* ülekanne, toimub teksti tõlkimine visuaali, tuues sellega esiplaanile sõnade materiaalsuse ning interpretatsiooni võimalused. Intermeedialisus avab võimaluse näha ja mõtestada olemasolevat. Pildi ja teksti dialoog näitab, kuidas ja miks tähendus meediumite vahel muutub ja liigub.

Väljaspool kirjandusteadust eksisteerib alati intuiitivne mitteteadlik intermeedialisuse kogemus, nt looja, kes kontserdilt koju jõudnud, tunneb tuhinat joonistada või luulet kirjutada. See ei pea olema otseselt temaatiliselt seotud eelnevalt kontserdil kogetuga, kuid vallandab siiski loomingulise protsessi, mille impulss on saadud teisest meediumist. Loov kunsti vastuvõtja tegeleb intermeedialisusega intuiitivselt. Rootsi kirjanik Elin Cullhed sai romaani „Eufooria” kirjutamiseks impulsi René Magritte’ maalist „Armunud” (1928, pr „*Les amants*”). Maalil on kujutatud valge linaga kaetud anonüümseid suudlevaid armunuid. See sümboliseerib isoleeritud frustratsiooni ja armastuse kättesaamatust. Magritte’ on kirjeldanud teost järgmiselt: „Need kutsuvad esile salapära ja tõepoolest, kui inimene näeb üht minu pilti, küsib ta endalt lihtsa küsimuse: „Mida see tähendab?” See ei tähenda midagi, sest ka salapära ei tähenda midagi, see on tundmatu.” (Moma, 2025) Lisaks on Cullhed ise kirjandusfestivali HeadRead intervjuus märkinud, et maal oli tema kirjutamise lähtepunktiks, sest tegu on kunstiga, mille taha end ära peita. (ERR Kultuur, 2023, 1) Kausi teos „Vaade” on inspireeritud Pirmastu vaatetornist. Esmapilgul praktiline/argine objekt oma kunstilisuses võib anda tõuke uueks loominguks. Impulsiks oli vaatetorn, mis muutus funktsionaalsest objektist metafüüsiliseks platvormiks. Lisaks kõrgusele kehastab vaatetorn ka sügavust – vaatepunkti muutumist, tõlgendamist. Kaus: „Minu jaoks on tõlgendusel kandepind ainult siis, kui see püsib ise püsti, kui tõlgendus on tagajärg sellisele tõlgendamisprotsessile, mille käigus suudab tõlgendaja liita tõlgendavataga omaenda nägemisviisi, omaenda hääle ning see hääl kostab välja. Igasugune loominguline loojutustamine on tahes-tahtmata intertekstuaalne, küsimus on selles, kuidas teose looja selle lahendab, kuidas ta leiab juba kord kasutatud motiivile isikupärase lahenduse. Hea kunst tekib universaalsuse ja ainukordsuse tasakaalus.“ (Lisa 2) Kausi tekstid olid impulsiks minu näituse „Vaade ja imesta” loomisel, sest mind kõnetas tekstide kihilisus ja sügavamõttelised argipäeva tähelepanekud. Mulle mõjus Kausi oskus argist metafüüsilisega segada – liikuvuse ja paigaloleku samaaegsus. Kausi tekstid ei paku valmis lahendusi, vaid andsid võimaluse ise vaadata. Olin inspireeritud ka sellest, kuidas tekst muutub materjaliks ja vastupidi.

1.2. Transmeedialisus

Kui intermeedialisus on mitme meedia vaheline suhtlus/sulandus, nt tekst ja illustratsioon keskendub piiride ja suhete uurimisele meediumite dialoogis, siis transmeedialisus keskendub motiivide ülekandmisele eri meediumitesse, nt tekst ja muusikaline tõlgendus. Inter- ja transmeedialisuse mõistel on omajagu ühisosa, seetõttu võivad nad omavahel seguneda. „Transmeedialisus (*transmediality*) kirjeldab eri meediumites esitatud teksti invarianti, mis tekib meediumispetsiifiliste variatsioonide üleselt. Selle näiteks on romaani, filmi, etenduste jne üleselt tekkiv ettekujutus [...]. Transmeedialisust käsitletakse vahel samatähenduslikuna ristmeedialisusega, sama loo erinevate tahkude eri meediumites esitamisega, mille rakenduste, videomängude jne pakkumine). Kultuurisemiootikas määratletakse transmeedialisus üldisema nähtusena, mille üheks aspektiks on ristmeedialisus.” (Kull jt, 2018: 508-509) Visuaalses meediumis on tohutult palju võimalusi, mis väärtustavad algmaterjali. Iga järgnev kunstnik saab luua sümbioosi, mis on põimunud kõiges ja kõigega. Raymond Queneau' eksperimentaalne raamat „Stiiliharjutused” (1947) andis tõe kunstnikeseltskonnale (Jan Kaus, Indrek Koff, Eva Koldits, Toomas Täht), kes säilitasid küll narratiivi, ent tõlkisid selle teistesse meediumitesse (sõnakunst, laul, pillimäng, tants). Lavastus toob kirjanikud teatrilavale ja näitlejad kirjanduse keskele. Fragmentaarne lavakeel, kus kohtuvad etendus, kirjandus, püstijalakomöödia, bändiproov ja elu ise. (Eesti Teatri Agentuur, 2018) „Nimelt tähendab transmeedialisus kõige üldisemal kujul tekstide kultuuris eksisteerimise mentaalset aspekti. Kui võtta näiteks sõnakunsti esindav teos, siis võib tema olemist kultuuris kirjeldada mitmel viisil. Metakommunikatiivselt tähendab see kõigepealt prototekstiks muutumist, sest tema põhjal võib luua väga erinevaid teiseseid ehk metatekste. Need metatekstitid võivad olla trükimeedialised (tõlked teistesse keeltesse, retsensioonid, uurimused, annotatsioonid, reklaam, tsitaadid jne), aga ka muudes mediates loodud (teatri- ja filmiversioonid, illustratsioonid, muusikalised tõlgendused, telesaated jne).” (Torop, 2008: 725)

Lavastus „Stiiliharjutused” andis Jan Kausile tõuke järgmise teose loomiseks. (ERR Kultuur, 2024) „Imelik peegel” (2023) toetub samanimelisele Jakob Kunderi muinasjutule, lisaks põimib Kaus sellesse uuemat teadust (teoreetilist füüsikat). Teose kaanekujundus imiteerib peeglit, see lisab raamatule intermeedialise kihi. Kas Kausi „Imelik peegel” on vaid intertekstuaalne? Väidan, et tegu on transmeedialise tekstiga, sest kirjanik ise kõrvutab seda *jazziga*. Mulle antud intervjuus selgitab Kaus teose loomise protsessi järgnevalt: „Jazzis on väga oluline improvisatsioon ja spontaansus, ma püüdsin kirjutada – ja aeg-ajalt kirjutasingi – „Imelikku peeglit” nii, et protsess ei liikunud ainult lineaarselt (ühest sõnast või lausest järgmisse ja sealt edasi), vaid et see võimaldaks mul tekitada lineaarsusse ettekavatsematuid kurve, katkestusi, kõverusi, kõrvalekaldeid, panna teksti vibreerima. Seda sai aga teha just kõla kaudu – et sõnade kõla hakkaks tekitama narratiivse sidususe taha või kohale mingit teistmoodi sidusust.” (Lisa 2) *Jazzilik* teos laiendab fiktsionaalset maailma. „Ma arvan (või kaldun praegu vastama), et igasugune keskendunud loominguline tegevus tekitab kognitiiv-tajulise efekti. Küsimus on muidugi, mil määral seda loomingulise protsessi ajal tajutakse. Alati polegi vaja efektist teadlik olla. Kui aga rääkida „Imelikust peeglist”, siis mu jaoks oli efekt seotud isegi mitte ainult kirjutamise protsessiga, vaid lausa kirjutamise eeldustega.” (Lisa 2) Kaus lisab ka, et teose aluseks oli soov põimida ilukirjandus teoreetilise füüsikaga. Reaalteaduslike ideede tõlkimine tavakeelde võib aga tekitada lugejas, kes selle maailmaga harjunud pole, tugevat kognitiivset nihestust.

Trans- ja intermeedialisuse erinevus seisneb vaateviisis ja selle rõhuasetuses. Intermeedialisus tegeleb meediumitevahelise sulanduse, suhtluse ja piiritlemisega. See tähendab, et eri meediumid, nagu seda on kujutav kunst ja tekst, asuvad omavahel dialoogi. Fookuses on protsess, kus üks meedium täiendab ennast teise kaudu. See ei eelda tingimata sama motiivi või narratiivi kandumist ühelt teiselt, vaid pigem rõhutab nende meediumite kooseksisteerimise võimalikkusele ja nendevahelisele vestlusele. Vastupidiselt intermeedialisusele keskendub transmeedialisus narratiivi, sisu ja/või motiivide otsesele edasikandmisele. Säilib tähenduslik tuum. Esiplaanil pole meediumite omavaheline suhe. Teose narratiiv saab esineda eri meediumites, nagu raamat, lavastus, film, videomäng või muusika jm, seda seetõttu, et üks ja sama narratiiv saab levida väljendatuna mitmes eri meediumis. Intermeedialisus keskendub dialoogile, transmeedialisus sisu levikule meediumite üleselt.

Praktikas põimuvad inter- ja transmeedialisus üksteisega. Meediumite piirid on tõlgendatavad. Näiteks etendus „Stiiliharjutused” ja Kausi raamat „Imelik peegel” näitavad, et inter- ja transmeedialisus saavad eksisteerida samaaegselt. Kõik sõltub vaatenurgast. Erinevad kogemused ja mälestused loovad erinevaid võimalusi, kuidas kirjeldatud teksti saab visuaalselt tõlgendada. Kogemusloome ning tähenduste koondamine, mis tuleneb teksti ja visuaalse kujutiste dialoogist. Sünnib uus tähendus, mis omab kogemuslikku ja kultuurilist konteksti, uus lähtenurk, mis ei ole lihtsalt piiritletav – tegu ei ole pelgalt kunstilise tulemusega, vaid mitmekihilise dialoogiga teksti ja pildi vahel.

1.3. Meediumite dialoog

Kirjandusteadlase vaatenurgast on intermeedialisus vahend analüüsimeks, kuidas üks meedium suhestub teisega. Intermeedialisus on n-ö eksperimentaalsuse ja hübriidsuse katalüsaator: see võimaldab sündida vormidel, mis ei kuulu selgelt üheainsa traditsioonilise kategooria alla. Intermeedialisus aitab rikastada esteetiliste kogemuste loomist ja uurimist. „Seetõttu on kahe või enama meediumi vahelise vastastikuse mõju käigus toimuvad transformatsioonid keerulisemad, kui esmapilgul võiks arvata. Seda seetõttu, et iga meediumi materiaalsed omadused muutuvad. Selleks et saaks rääkida intermediaalsusest, peab meediumis aset leidma oluline muutus, mis viib uue, ümberkujundatud meediumini, mille materiaalsus on muundunud ja mis pakub vaatajale võimendatud kogemust.” (Kostopoulou, 2023: 25) Kuna intermeedialisus vajab vähemalt kahe erineva meediumi kokkusulamist, siis pakub see uusi tähenduskihtide võimalusi, mida üks meedium iseseisvalt saavutada ei suudaks.

Intermeedialisuse kontseptsiooni rakendades avanevad uued tõlgendusvõimalused kunstis ja kirjanduses. Jan Kausi esseekogumik „Vaade” ning sellest inspireeritud näitusel „Vaade ja imesta” olev teos „Seda vaadet näen siiani unes” (Lisa 8) on näide, kuidas tekst ja visuaalsed kujutised täiendavad ja seovad üksteist. Milline visuaalne kontrast tekib, kui lugeja loob kirjalikust tekstist pildi? Kausi teoses on kirjeldatud Aegviidu raudteejaama (Kaus, 2022: 99-100). Tekst tekitas minus kujutluspildi punasest valgusfoori tulest, mille sees elab pisike Kaus, kellel on triibuline sall kaelas. Sinitriibuline sall kui raudteerööpad.

Olenemata sellest, et tekstis sallist juttu ei ole, vaid pigem läbi lume tuhisevast rongist, tekkis mulle kujutluspilt vanaema kootud lapsepõlve sallist. See muutus läbivaks motiiviks kõikidel akrüülmaalidel, mis on näitusel eksponeeritud. Triibulise salli motiiv akrüülmaalidel tähistab nii raudteed kui ka kirjanik Jan Kausi ennast. Isiklikud kogemused ja mälestused rikastavad tekstide visuaalset tõlgendust. Lisaks mõjutavad seda ka erinevate ajastute esteetika ja kultuuriline eripära. „On ilmne, et intermeedialisuse uurimine eeldab ja ergutab interdistsiplinaarset lähenemist.” (Epner ja Viires, 2007: 7) Kirjanduse, kunsti ja teiste meediumite uurimiseks pakub intermeedialisuse mõiste rikkalikke võimalusi, kuidas tõlgendusi ja tähendusi meediumite vahel luuakse. Magistriprojektis uurin, kuidas need teoreetilised põhimõtted saavad visuaalses loomingus praktiliselt realiseeruda. Tekst ja visuaal võivad mitte ainult teineteist täiendada, vaid luua uue ja hübriidse tähenduse kihi, mida kumbki meedium iseseisvalt pakkuda ei suuda.

Kirjandustekstidesse on sisse kodeeritud potentsiaal uu(t)e meediumi(te) tekkeks. Tekstid, mis sisaldavad endas tunnetuslikke omadusi, nagu visuaali kirjeldus (nägemismeel), heliline rütm (kuulmine), kehaline tunne (kompamismeel) jm. Sellised omadused loovad võimaluse tõlgenduseks, mida üle viia teistesse meediumitesse (visuaalkunsti, heliteosesse, filmi, instalatsiooni jne). See ei pruugi olla kirjandusteose autori taotlus ja eesmärk, kuid tekstide semiootiline ja esteetiline struktuur avab endas intermeedialiselt lähenemise potentsiaali. Näiteks Kausi „Vaatest” tekst, mis kirjeldab Juhani püstitatud toonekurgede posti, kuhu linnud millegipärast pesa pole rajanud, kuid lootus püsib juba aastaid, et see kord juhtub: „Mäletan, et kui esimest korda tähele panin, kuidas toonekurg posti otsa maandus ja sinna ümbrust jälgima jäi, haaras mind peaaegu lapselik elevus, koperdasin tornist alla ja tormasin Juhanit otsima, et talle esimestest edusammudest teada anda.” (Kaus, 2022: 118) Tekst sisaldab impulssi filmistseeni loomiseks. Loovisikuna kujutan väga selgelt ette stseeni, kus Kaus jookseb tornist õhinal alla ning huikab Juhanit vaatama. „Vaate” poeetiline ja filosoofiline keel, tunnetuslikud aistingud kirjeldustes ja metafoorirohkus avavad inter- ja transmeedialise potentsiaali. Tekstidest lähtuvad visuaalsed teosed pole juhuslikud – need toetuvad tekstis selgelt olemasolevale meediumitundlikkusele.

2. PRAKTILINE OSA

Isikunäitus „Vaade ja imesta” toimus Tartu rahvusvahelise kirjandusfestivali Prima Vista 2025 kunstiprogrammi kavas. Näitus oli avatud 29. aprillist kuni 20. juunini Tartu Ülikooli raamatukogu teisel korrusel. Selleaastase festivali teemaks oli „Raamat kui paik, paik kui raamat”, mis tõi fookusesse paiga ja teksti vahelised suhted. Näituse ülespanekul oli abiks Silver Tsäko, Tartu Kõrgema Kunstikooli Pallas skulptuuri osakonna neljanda kursuse tudeng, kes panustas näituse ruumilise terviku loomisesse.

Näituse „Vaade ja imesta” loomise protsess algas 2024. aasta kevadel. Soovisin teha näitust ja teadsin arvestada sellega, et koht, kus seda eksponeerida, tuleb varakult ära broneerida. Kuna kaitsesin bakalaureusetöö 2022. aasta Prima Vista kunstiprogrammis näitusega „Kest, mine”, siis pöördusin taas kunstiprogrammi juhi ja kuraatori Edith Hermannini poole. Arutasime (26.11.2024) minu magistriprojekti ja Prima Vista selleaastast kontseptsiooni, selleks et näitus suhestuks ka kirjandusfestivali raamistikuga. Hermann oli kohe nõus minu projekti ametlikku programmi lisama, kuna eelnev koostöö 2022. aastal oli valutu ja sujuv. Hermannini roll kuraatorina oli suunav, loomeprotsessi ta ei mõjutanud. Pigem oli tegu korraldusliku abiga. Suurema osa näitusega seotud ülesannetest täitsin ise, sest tunnen end mugavalt tänu eelnevale Pallasest saadud kogemustele. Loomingulises osas oli täielik vabadus (maalitavate tekstide valik ja maalid ise). Rauno-Thomas Moss oli abiks esmaste ideede kavandamisel. Moss soovitas kasutada akvarelle (polnud eriti varasemat kogemust), mida ma kavandite puhul ka tegin, kuid lõplike tööde puhul kasutasin akrüülvärve, sest tundsin ennast neid kasutades kindlamalt. Esialgu määrati mulle näituse pinnaks 7-meetrine sein TÜ raamatukogu II korrusel. Selle järgi panin paika tööde formaadid ja arvu, kuid kolm nädalat enne avamist selgus, et mulle eraldati hoopis samal korrusel asuv 14-meetrine sein. See oli ajaliselt kui sisuliselt ootamatu väljakutse, kuid nägin selles siiski võimalust näitust suuremas mahus realiseerida: tegin juurde neli maali. Materjalid (lõuendid, värvid, tindipliatsid, pintsliid jms) soetasin ise. Prima Vistaga koostöö käigus selgus, et kunstiprogrammis osalevatele kunstnikele on ette nähtud tasu. Vastavad summad on konfidentsiaalsed. Minu jaoks oli see väga oluline toetus ja tunnustus. Näituse ülespanek toimus päev enne avamist (28.04.2025).

Kuna elan TÜ raamatukogu läheduses, ei olnud tarvis transporti ning see lihtsustas logistikat. Näituse paigaldus sujus probleemideta tänu eelnevale planeerimisele ning koostööle TÜ raamatukogu personali ja festivali korraldajatega. Näituse turundamisega, lisaks Prima Vista korraldustiimile, tegelesin suurel jaolt ise, kasutades isiklikke kontosid sotsiaalmeedia platvormidel (Facebook ja Instagram).

Näitust luues tõusid esile mitmed küsimused ja probleemid, mis mõjutasid kogu loomeprotsessi. Tegu ei olnud üksnes visuaali loomisega, vaid dialoogiga kirjanduse ja kunsti vahel. Küsimused oli seotud teksti ja pildi suhtega: kuidas n-ö tõlkida Kausi „Vaade” visuaalsesse keelde ning teha seda nii, et ei oleks tegu otseste illustratsiooniga, vaid looks uut loomingut lisaks uuele meediumile. Tekst kui materjal/värv, mida maalida ja nihendada. Eesmärk oli tekstide tähendusvälja kaotamata luua midagi uut. Üheks probleemiks oli aeg. Nimelt teksti ja visuaali kohtumispaigas muutus aeg justkui olematuks. Jan Kausi tekstides on aeg kihiline, näitusel aga konkreetne. Üritasin kunstnikuna säilitada teksti ruumilisust ning kihte. Samuti oli huvitav protsessi käigus näha, kuidas esialgsed visandid muutusid lõplikke maale tehes. Väike nihe teksti ja pildi vahel (nt liiga otsene kujund) ja tekst ise justkui lahustus. Näiteks maali „Seda vaadet näen siiani unes“ esialgne visand (Lisa 5) kujutas Elroni rongi mööda kihutamas Aegviidu raudteejaamast. Kuna olen seal tihti käinud, siis tean täpselt milline see hoone ja ümbrus välja näeb. Kausi tekstides oli kirjeldatud nõukogude-aegseid ronge, aga kuna minu mälestustes need puuduvad, siis maalisin automaatselt Elroni oranži porgandrongi. Vaatamata sellele, et rong ei vastanud tekstile, tundsin, et tegu on rohkem teksti illustratsiooniga kui minu tõlgendusega. Seetõttu maali lõpptulemus oli hoopis teistsugune ja rohkem tõlgenduslik kui illustreeriv (rongi liiprid asendusid sinisetriibulise salliga). Kunstiline vabadus arvestada ja austada Kausi tekste ja luua midagi uut. (Lisa 8) Seetõttu pidin mitmest algsest ideest loobuma, mis tähendas mõne maali mitmekordset üle maalimist, kuna visuaal läks liiga kaugele alustekstist, mida tahtsin siiski säilitada. Protsessis käigus selgines, et osa ideid toimivad vaid kujutluses, kuid füüsiliselt mitte. Näituse avamiseks olin püstitanud ootuse/eelduse, et publik/vaatajad on samuti kaasloojad. Iga vaataja kogeb näitust ja kuulnud/loetud tekste oma kogemuste ja kujutlusvõime kaudu. Märkamatult tekkis näituse tuum: vaataja vaatab vaadet ja vaade vaatajat. Kogu näituse loomise protsess oli poeetiline, kuid kohati ka valulik teekond. Pidin lahti laskma kontrollist ja lubama tekstil ennast kanda, visuaalidel tekkida ja neid usaldada.

Tegin pilte samaaegselt, tükkaaval. Näitus koosnes üheteistkümnest erineva suuruse ja kujuga akrüülmaalist. Need olid minu visuaalsed tõlgendused Jan Kausi esseekogu „Vaade“ enim kõnetanud kohtadest. Kausi teose „Vaade” läbitöötamine oli pikk ja pidev protsess (poolteist aastat). Lugesin teost mitukümmend korda. Raamatu struktuur ja poeetika võimaldasid mitte lineaarset lugemist, see aga omakorda kutsus korduvalt lugema ning teksti mõtestama. Seejärel konstrueerisin visandite abil kunstilise vaste tekstile ning siis ka lõplikud maalid. Võtsin aluseks nii tekstikatked kui korduvad motiivid raamatust, näiteks kosmos, rong, raamatud jm. Maalidel kujutasin Kausi teostest inspireeritud kirjeldusi, olustikke ning metafoore. Inspiratsiooni ammutasin nii kirjandusteose tekstist kui omaenda kogemustest vaadeldavate paikade ja hetkedega. „Näituse keskmes on küsimus, millisel moel saab kirjanduslik ruum avarduda maalis. Kuidas kirjandus kõneleb kunstis, kuidas kunst kõneleb kirjanduses?” (Prima Vista, 2025) Iga akrüülmaal kannab pealkirja, mis on valitud „Vaates” olevatest tekstist: „Aken on foto argine ja seinte vahele vangi mõistetud esivanem” (Lisa 7), „Seda vaadet näen siiani unes” (Lisa 8), „Lennumasina jäetud veeaurujoon” (Lisa 9), „Näpuotsaga laotusele tõmmatud mõttekriips” (Lisa 10), „Võiks öelda, et ma armastan seda vaadet” (Lisa 11), „Väike pärisnimi suurele puule” (Lisa 12), „Kohtutaval kiirusel lähenev tigu” (Lisa 13), „Sinna toonekured pesa pole rajanud” (Lisa 14), „Silma võrkkestal peegeldav kaugus” (Lisa 15), „Teokarp kihutas läbi Euroopa südame” (Lisa 16), „Suurlinn nagu valgusest ja pimedusest valmistatud kaart” (Lisa 17).

Püüdsin maalides vaadetele läheneda kausilikult: kord peopesal ja kord tohutus kauguses. Näituse 11 teost on paigutatud nii, et neid korraga vaadates moodustub silma kujutis, see on vaatamise metafoor (Lisa 6). Akrüülmaalide kuju ja paigutus ei olnud juhuslik. Näituse külastaja vaatab/loeb/kuuleb vaateid ja samaaegselt vaatleb näitus vaatajat ennast. Näitusel eksponeeritud tööde valmimine võttis aega poolteist kuud. Enim läks aega akrüülmaali „Silma võrkkestal peegeldav kaugus” (Lisa 15) loomine (kaks nädalat). Näituse kesksel teosel, 90 x 90 cm suurusel ringikujulisel maalil, on kujutatud raamaturiulit ja ust, mille asemel on kosmos. Pingevälja loomiseks maalisin raamaturiuli kõrvale ukse, mis ei vii teise eluruumi, vaid hoopis kosmosesse. See pole pelgalt astronoomiline avarus, vaid raamatute sisemaailmu visualiseeriv metafoor, mida Kaus oma tekstis kirjeldab. „Vaates võib füüsiline kaugus isegi puududa, vaate diameeter võib olla paar meetrit, aga ometi võib see mõjuda avaralt, avaramalt kui ükski silma võrkkestal peegeldav kaugus. Kui ma hommikul silmad lahti teen, näen ma enda ees raamaturiulit – õieti põrandast laeni

ulatuvat raamatuseina. Riiulivahesid on üheksa, iga rida on jagatud kolmeks osaks, välja arvatud kaks ülemist, mis ulatuvad ka toaukse kohale ning kus on seetõttu neli osa. Kokku seega 28 vahet, kokku umbkaudu 1500 raamatut ja trükist.” (Kaus, 2022: 37) Valisin selle töö keskpunktiks, võttes arvesse Prima Vista selleaastase teema („Raamat kui paik, paik kui raamat”) kui selle, et lõpetan eesti kirjanduse eriala. Nii sidusin ühte töösse kaks elu kiindumust: kirjanduse ja kunsti.

Maalide loomisel toimus intermeedialine ülekanne, näiteks „Silma võrkkestal peegeldav kaugus” (Lisa 15), mille lähtepunktiks oli Kausi teksti katkest leiduv visuaalne kirjeldus raamaturiiulist ja sellest avanevast vaateväljast. Tekst on detailirohke, ruumiline ning filosoofiline. See pole ainult kirjeldus vaatest, vaid ka mõtteavardus. Minu kui kunstniku eesmärk oli seesama protsess ja tunnetus visuaalselt taasluua, kasutades meediumiks maali. Töö lõpp-produktile eelnes tekstikatket visandamine ja nende dekonstrueerimine: võtsin teksti osadeks, mõnikord lausa üksikuteks sõnadeks, seejärel panin need tagasi kokku. Kausi kirjeldus on nähtavast raamatuseinast, mis on füüsiliselt üpris lähedal, kuid tähenduslikult avar. Paradoksaalne lähedus ja kaugus tekitavad sisulise ning visuaalse pingestuse. Ajamahukaim töö nõudis enesega pidevat sisemist dialoogi. Põhiline küsimus: kas jääda truuks tekstile või tõlgendada seda enda kogemuste läbi? Otsustasin mõlema kasuks. Nii otsene tõlge (nt riiulivahed ja kujutatavad teosed on Kausi tekstile vastavad) kui minu enda kogemus ja tõlgendus (nt lisasin kosmose ja raamaturiiulisse lisaks Kausi tekstis mainitud teostele enda debüütikogu „Kest, mine”, 2022). Akrüülmaali „Silma võrkkestal peegeldav kaugus” (Lisa 15) kaudu sai mulle selgeks näituse tuum – vaade pole pelgalt midagi, mida näeme, vaid ka see, mis meid ennast vaatab. Nõnda nagu vaataja seisab silmakujulise näituse (Lisa 6) ees, seisab vaade (visuaal, tekst) vaataja ees.

Visuaali loomiseks kasutasin põhiliselt akrüülvärvi ja detailide loomiseks ka tindipliiatseid, kuid samavõrd oluliseks loen ka Kausi tekste. Näituse avamisel lugesin kirjanik Jan Kausiga ette katkendeid (Lisa 4) teosest „Vaade”, täites raamatukogu koridorid tekstidega, mille visuaal oli kuulajate silme ees. Ka see on intermeedialisus. Tekstid – illustratsioonid – audio (ettelugemine). Külastajad on järgneva intermeedialisuse loojad, kes rändavad edasi maalidest ja tekstikatkenditest koosnevas ruumis ning loovad artefakte oma isiklikest kujutluspiltidest, paikadest ja olustikest. Tekib uus *vaade*.

KOKKUVÕTE

Magistriprojektis „Isikunäitus „Vaade ja imesta” Jan Kausi teose „Vaade” põhjal” analüüsisin kirjanduse ja kujutava kunsti vahelist dialoogi, keskendudes intermeedialisusele. Projekt hõlmab isikunäitust „Vaade ja imesta”, mis oli üleval 29. aprillist 21. juunini 2025 Tartu Ülikooli raamatukogu II korrusel. Näitus oli üheks kirjandusfestivali Prima Vista 2025 kunstiprogrammi osaks. Projektitöö väljundi impulsiks oli Jan Kausi esseistlik teos „Vaade”, mille poeetilis-filosoofilised mõtisklused pakkusid nii tõlgendusruumi kui ka kunstilist vabadust.

Kirjalikus osas avasin inter- ja transmeedia mõisted ning analüüsisin, kuidas Kausi tekst suhestub minu loodud visuaalsete tõlgendustega. Intermeedialisus tähistab magistriprojektis dialoogi kahe eri meediumi vahel (tekst-pilt). Oluline on meediumite koos eksisteerimine ning tähendusväljade põimumine. Töös on ülevaade näituse valmimisprotsessist ning intervjuud kirjanik Jan Kausiga.

Näituse 11 akrüülmaali on dialoogis Kausi tekstikatketega, kuid samas on lisatud ka isiklike kogemusi ja mõtisklusi. Kujunes uus tõlgendus – vaade, mis pole üks ühele illustratsioon, vaid visuaalne tekst: iseseisev, samas seotud teose tunnetusliku maailmaga. Lisaks maalidele toimus näituse avamisel ettelugemine minu ja kirjanik Jan Kausiga, milles vaatajal oli võimalus luua mitmekordne intermeedialine keskkond: tekst, pilt ja audio. Magistriprojekti hüpotees – intermeedia võimaldab kirjandusteose tõlgendamist visuaalkunsti keelde, säilitades teose tähendusruumi – leidis kinnitust. Näitus oli visuaalne peegeldus ja vestluskaaslane teosele „Vaade”.

Selle tööga positsioneerisin end interdistsiplinaarse loojana, kes lisaks tekstide illustreerimisele, suhestub tekstide ja nende autoriga. Projekt viis kirjandusteoreetilise arusaama kunstilisse praktikasse ning võimaldas mõtestada, kuidas visuaalkunst saab kirjandust vahendada ja sellega suhestuda. Magistriprojekt lõi intermeedialise silla kirjanduse ja kunsti vahel. See ei „tõlgi” teksti üksmõtteliselt ümber, vaid tekitab uue tähendusruumi, kus akrüülmaalid on dialoogiline vaste – pildid mõtlevad tekstiga kaasa.

KASUTATUD KIRJANDUS

Eesti Teatri Agentuur 2018. Lavastused. Stiiliharjutused [Stiiliharjutused - Lavastused](#). (vaadatud 17.04.2025)

Epner, Luule; Viires, Piret 2017. Kirjanduse Intermedialisusest. Philologia Estonica Tallinnensis. Tallinna Ülikooli Kirjastus.

ERR, Arhiiv 1993. Trammisõit. [Trammisõit. Juhan Viiding | Videoarhiiv | ERR](#) (vaadatud 20.04.2025)

ERR, Kultuur 2017. Foto. Vilde muuseumis avatakse kirjanik Jan Kausi loomingust inspireeritud kunstinäitus [Vilde muuseumis avatakse kirjanik Jan Kausi loomingust inspireeritud kunstinäitus | Kunst | ERR](#) (vaadatud 20.04.2025)

ERR, Kultuur 2023, 1. Kirjanik Elin Cullhed: ühiskonna vägivald niriseb viimaks alati naisteni välja [Kirjanik Elin Cullhed. Kirjanduse aeg | ERR](#) (vaadatud 21.04.2025)

ERR, Kultuur 2023, 2. Video [Jan Kaus: "Vaade" on üks minu kõige eluloolisem teos | Kirjandus | ERR](#) (vaadatud 12.04.2025)

ERR, Kultuur 2024. Jan Kaus: püüdsin kirjutada, nagu mängiks džässi, aga instrumendiks on eesti keel. [Jan Kaus: püüdsin kirjutada, nagu mängiks džässi, aga instrumendiks on eesti keel | Kirjandus | ERR](#) (vaadatud 18.04.2025)

ERR. Kunst 2025. Islandi kaasaegse kunsti suurim täht avab Kumus isikunäituse. [Galerii: Islandi kaasaegse kunsti suurim täht avab Kumus isikunäituse | Kunst | ERR](#) (vaadatud 17.05.2025)

Grishakova, Marina 2023. Intermediality: Introducing terminology and approaches in the field. [Intermediality: Introducing terminology and approaches in the field](#) (vaadatud 13.05.2025)

Harris, Ashley 2017. Transmedial Œuvre: Extension of the Realm of Creative Intervention. [Extension of the Realm of Creative Intervention](#) (vaadatud 16.04.2025)

Higgins, Dick 1966. *Statement on Intermedia.* [Intermedia | Dick Higgins](#) (vaadatud 21.04.2025)

Higgins, Dick 1995. *Intermedia Chart.* [Intermedia | Dick Higgins](#) (vaadatud 21.04.2025)

Higgins, Dick 2021. *Bio.* [Bio | Dick Higgins](#) (vaadatud 21.04.2025)

- Jupiter, 2009.** 100 Luulepärlit. Episood 91. Jan Kaus Maailma lühim anekdoot. [Luuletus. Hooaeg: 2009, Episood: 91 | Jupiter](#) (vaadatud 20.04.2025)
- Kaus, Jan 2014.** Tallinna kaart. Loomingu Raamatukogu. AS Pakett.
- Kaus, Jan 2022.** Vaade. Sõnasilm OÜ.
- Kaus, Jan; Kruusa, Kalju; Morti, D. Fagira; Raid, Juku-Kalle 2000.** Õige Valem. AS Pakett.
- Kostopoulou, Loukia 2023.** Intermediality in European avant-garde cinema. Routledge.
- Kull, Kalevi; Lindström, Kati; Lotman, Mihhail; Magnus, Riin; Maimets, Kaire; Maran, Timo; Moss, Rauno Thomas; Pärli, Ülle; Pärn, Katre; Randviir, Anti; Remm, Tiit; Salupere, Silvi; Sarapik, Virve; Sütiste, Elin; Torop, Peeter; Ventsel, Andreas; Vereniš, Vadim; Väli, Katre 2018.** Semiootika. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu.
- Lindgren, Barbro 2006.** Minu vanaema majas. Kirjastus Huma.
- Kurr, Silvia 2023.** *Material Ekphrasis: Bringing Together New Materialisms and Ekphrastic Studies.* [Material Ekphrasis: Bringing Together New Materialisms and Ekphrastic Studies](#) (vaadatud 20.05.2025)
- Moma 2025. Rene Magritte, Lovers.** [René Magritte. The Lovers. Paris 1928](#) (vaadatud 21.04.2025)
- Prima Vista 2025.** Jonna Kubu maalinäitus „Vaade ja imesta”, sõna ja pildi kohtumispaik Jan Kausi teose „Vaade“ põhjal. [Jonna Kubu maalinäitus „Vaade ja imesta”](#) (vaadatud 17.04.2025)
- Rajewsky, O. Irina 2005.** Intermediality, Intertextuality and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality. History and Theory of the Arts, Literature and Technologies. [Intermediality, Intertextuality, and Remediation](#) (vaadatud 01.12.2024)
- Torop, Peeter 2008.** Multimeedialisus. Keel ja kirjandus. SA Kultuurileht. [MULTIMEEDIALISUS](#) (vaadatud 01.12.2024)

SUMMARY

In my master's project "Solo Exhibition "View and Wonder" inspired by "View", a Book by Jan Kaus," I analyzed the dialogue between literature and visual arts, using intermedia. The project includes the solo exhibition "View and Wonder", which was on display from April 29 to June 21, 2025, on the second floor of the University of Tartu Library. The exhibition was part of the art program of the 2025 literary festival Prima Vista. The impulse for the project came from Jan Kaus' essayistic work "View", whose poetic and philosophical reflections offered room for interpretation and artistic freedom.

In the written part, I introduced the concepts of inter- and transmediality and analyzed how Kaus' text relates to the visual interpretations I created. In the context of the master's project, intermediality refers to the dialogue between two different media (text–image). The coexistence of media and the intertwining of meaning fields are essential. The thesis includes an overview of the exhibition's creation process and interviews with the author, Jan Kaus.

The exhibition's 11 acrylic paintings are in dialogue with fragments of Kaus' text and incorporate personal experiences and reflections. A new interpretation emerged – a *view* that is not a one-to-one illustration but a visual text: independent yet connected to the sensory world of the literary work. In addition to the paintings, the exhibition opening included a live reading by myself and writer Jan Kaus, offering viewers a layered intermedial environment: text, image, and audio. The project's hypothesis – that intermediality enables the interpretation of a literary work through visual art while preserving its semantic space – was confirmed. The exhibition served as a visual reflection and conversational partner to "View".

Through this work, I positioned myself as an interdisciplinary creator who illustrates texts and engages with literature. The project brought a literary-theoretical understanding into artistic practice and enabled an exploration of how visual art can mediate and interact with literature. The master's project built an intermedial bridge between literature and art. It does not "translate" the text directly but instead creates a new space of meaning, where the acrylic paintings serve as dialogical counterparts – images that think along with the text.

LISAD

Lisa 1 Projekti tööprotsessi dokumentatsioon

Kuupäev	Tegevus	Tulemus
Jaanuar 2024	Jan Kausi teoste lugemine.	Otsus teose „Vaate” kasuks.
Veebruar 2024	Juhendaja leidmine.	Janek Kraavi PhD, Rauno-Thomas Moss MA
13.11.2024	Visandite tegemine.	Visandid.
26.11.2024	Kohtumine Prima Vista kunstiprogrammi juhi Edith Hermanniga.	Ametlikult Prima Vista kavas, ruumi broneerimine.
2024-2025	„Vaate” läbitöötamine.	Näitus „Vaade ja imesta” ja magistrip projekti kirjalik osa.
25.03.2025	Kohtumine Jan Kausiga.	„Vaate” taustalugu.
Jaanuar 2025	Lõuendid, akrüülvärvid, pintslid, kinnituskonksud jm.	Akrüülmaalid.
01.03-27.04.2025	Näituse tööde tegemine	Akrüülmaalid.
10.03.2025	Turundus: Facebook, Instagram, plakatid.	Info levik.
14.04.2025 ja 17.05.2025	Kirjalik intervjuu Jan Kausiga.	Selgem arusaam Kausi loomingust.
22.04.2025	Prima Vista koosolek.	Avamise plaani kinnitamine.
28.04.2025	Näituse ülespanek: prinditud tekstid + pildid.	Näitus „Vaade ja imesta”.
29.04.2025, kl 17.00	Näituse avamine.	TÜR II korrus.
21.06.2025	Näituse mahavõtmine.	Näitus maha võetud.

Lisa 2 Intervjuu Jan Kausiga

Tegemist on kahe kirjaliku intervjuuga. Kuna sisuliselt on tegemist samade teemadega, siis on need üheks liidetud. Esimene intervjuu kirjanik Jan Kausiga on läbi viidud 14.04.2025.

Kubu: Visuaalne kunst, mis tõlgendab kirjandusteost, loob n-ö eraldiseisva tõlgenduskeele, mille abil lisada uusi tähenduskihte. Kunstnikutastaga lugejana muutuvad tihti minu loetud tekstid värvideks, kompositsioonideks ja sealt edasi mitmemõõtmelisteks piltideks. See on protsess, kus kunstnik tõlgendab autori sõnumeid läbi oma visuaalse keele ja fookuse. Siit ka küsimus: visuaalne kunst kui kirjandusteose tõlge – millisel viisil ja ulatuses on see võrreldav teose tõlkimisega teise keelde?

Kaus: Igasugune tõlgendamine on omamoodi tõlkimine. Ilukirjanduse tõlkimine käib ühe praktika - keele - raames. Tõlkimise laiem tähendus aga viitab vajadusele tõlkida ühe praktika väljendusviisi teise praktika väljendusviisiks. Nii et on väga hästi võrreldav. Minu enda viimaste aastate loominguline tegevus ongi suures osas olnud loominguliste praktikate vahelise tõlkimise harjutamine.

Kubu: Lastekirjanduses loovad illustratsioonid maailma. Inimesel on silmad selleks, et mõelda. Lapsepõlvest meenub mulle üks lemmikteoseid – Barbro Lindgreni „Minu vanaema majas“, mille sügavust ja teemat, nagu seda on küüditamine, aitasid mul mõista just Ilon Wiklandi illustratsioonid. Eriti on meeles pilt, kus Ilon avastab tolmuselt kummutilt Peetri jäetud sõnumi: „MA TULEN TAGASI. PEETER.“ (Lindgren, 2006: 29) Toona ma teksti nii tugevalt ei tajunudki kui pilti seal kõrval. Osa tekste avanevad visuaalse tõlgenduse/tõlke kaudu, teised võivad aga kaotada osa kujutlusvabadusest. Kas pilt ütleb rohkem kui tuhat sõna? Millal ja mil viisil saab visuaal väljendada midagi, mida tekst ei suuda – ja vastupidi?

Kaus: Kui loominguline praktika ei saaks väljendada midagi unikaalsel viisil, siis poleks vist ka selle praktika järele vajadust. Maali- ja fotokunst saavad uurida kõikidest teistest kunstivormidest täpsemalt füüsilist maailma. Pilt suudab väljendada üht meie elu suurimat paradoksi: aja vastuolulisust. Pilt (pean siin ennekõike silmas igasugust figuratiivset

kunstiteost, olgu tegu maali, graafika või fotoga) peatab aja voolu (või näitab õieti, et aja vool koosnebki õieti üksteiseks üle minevateks diskreetsetest lõikudest), osutades sedakaudu, mis selles voolus (selle voolu ajal) aset leiab. Väljaspool maalikunsti on raske sellist diskreetsust uurida, sest me tajume ennekõike aja liikuvust, tajume aega liikumisena (ei tasu unustada, et filmgi koosneb piltidest, mida nimetatakse kaadriteks). Pilt peatab liikuvuse ning võtab liikumiste trajektoridest tükikese, mingid asukohad (mis asetab selle lähestikku ühe kvantfüüsika paradoksiga: määramatusprintsipiiga). Parimad kunstiteosed mõjuvadki nagu saladused - neil kujutatakse midagi, mis on (või õieti oli millalgi) parasjagu toimumas (ja jääbki pildi pinnal toimuma), ent mille tähendus on vaba, erinevalt tõlgendatav, kuna me näeme ainult toimuva üht lõiku, tardunud asetust. Me ei tea, kust Mona Lisa tuli ja kuhu ta pärast poseerimist läks, milline oli tema naeratust ümbritsenud elu. Maal või foto püüab petta aja voolust välja „puhta” oleviku (see, et tegu on illusiooniga, on omaette lugu) - mis õnnestub, kuid vaid osaliselt, sest pildi pind allub ise samuti aja voolule. Niisiis võib pilt öelda tõesti tuhandest sõnast rohkem, sest aja paradoksi võib kirjeldada ammendamatuseni, ometi ei ammenda ükski kirjeldus paradoksi enda püsivat kõitvust. Teisalt aga meeldib mulle üks repliik, mis vastab lausele „üks pilt ütleb rohkem kui tuhat sõna” väitega „ole hea, joonista sellest lausest nüüd üks hea pilt”.

Kubu: „Vaate” kujundas Anna Kaarma, ja see pälvis 2022. aastal koha 25 kaunima Eesti raamatu seas. Olete öelnud varasemas intervjuus, et kujundus moodustab loomuliku ühtsuse teose sisuga, lisades vaatlemisele lisamõõtme: „Ta on ideaalne taskuraamat, köidetud nii, et teda saab väga kergesti avada. Ta pakub väikest taktiilset elamust. [...] Mulle meeldib, et siia tekib ka selline taktiilne kogemus juurde.” (ERR Kultuur, 2023, 2) Millised tekstid teie arvates vajavad visuaalset tõlgendust/tõlget ja millised mitte? Kuidas suhtute visuaalsetesse tõlgendustesse, mis on inspireeritud teie tekstidest? Kas need avavad uusi kihte või kalduvad kõrvale sellest, mida olete teksti autorina ette kujutanud?

Kaus: Kindlasti meeldivad mulle mu loomingu visuaalsed - või ükskõik millised - tõlgendused. Tõlgendus ju osutab sellele, et mu looming on tõlgendaja jaoks tähenduslik, et see ütleb talle midagi tema enda elu kohta. Ma ei näe uute kihtide avamises ja kõrvalekaldumises vältimata vastuolu - tore, kui tõlgendus teeb mõlemat üheaegselt, mõlemat korraga.

Kubu: Tunnen üht kooliteatrilavastajat, kes alustab lavastuse loomist kujundusest ja alles hiljem keskendub lavastamisele. Selline loomeprotsess toob esile küsimused – kui tekst tõlgitakse visuaalsesse vormi, kas see muutub täiesti iseseisvaks teoseks või jääb ta siiski

sõltuvaks alustekstist? Kas tõlgenduse tugevus ja mõju sõltuvad rohkem sisust või meediumist, mille kaudu see on esitatud? Sisu või meedium? Muna või kana? Kumb enne?

Kaus: Minu jaoks on tõlgendusel kandepind ainult siis, kui see püsib ise püsti, kui tõlgendus on tagajärg sellisele tõlgendamisprotsessile, mille käigus suudab tõlgendaja liita tõlgendavataga omaenda nägemisviisi, omaenda hääle ning see hääle kostab välja. Igasugune loominguline loojutustamine on tahes-tahtmata intertekstuaalne, küsimus on selles, kuidas teose looja selle lahendab, kuidas ta leiab juba kord kasutatud motiivile isikupärase lahenduse. Hea kunst tekib universaalsuse ja ainukordsuse tasakaalus. Sisu või meediumi osas jään vastuse võlgu - vist seetõttu, et mõlemad on olulised. Ma ei kujuta ette muna ilma linnuta ega lindu ilma munata.

Kubu: „Sõnal „vaade” on eesti keeles neli tähendust. Esiteks silmavaade, pilk. Teiseks tõekspidamine, seisukoht, põhimõte, veendumus. Kolmandaks - tsiteerin „Eesti keele seletavat sõnaraamatut” - „mingist kõrge(ma)st paigast vaatevälja ulatuses avanev maastiku panoraam“. Neljandaks maastiku kujutav kunstiteos.” (Kaus, 2022: 9-10) Olete „Vaates” kirjeldanud meeletu täpsusega raamaturiulit. Riiulivahed, kus mis raamat asub, millele pilk esimesena pidama jääb jne. Kui kirjeldad vaateid, siis kas see toimus neid konkreetseid vaateid vaadates või neid meenutades? Kas „vaate” määrab pigem vaadeldav või vaatleja/vaataja?

Kaus: See küsimus viib tagasi igivana ja igilahendamatu idealismi ja realismi vastaspingeni: kas keskkond määratleb teadvust või vastupidi: teadvus keskkonda? Ma olen siinkohal kusagil vahepeal: ühelt poolt ei saa ma ju vaadet kogeda, kui ma pole seda ise kohapeal vaatamas, kui mul poleks silmaks nimetatavaid meeleelundeid, mille võrkkestad teataval moel reaalsuse kõikvõimalikke laineid vastu võtavad (kusjuures suurt hulka neist lainetest mu silma võrkkest ei taju); teisalt aga poleks mul kuhugi vaadet kogema minna, kui poleks kohti, kus ma saaksin vaateid kogeda, kui kosmoses poleks Linnutee-nimelist galaktikat, selles Päikese-nimelist tähte ja selle ümber parajalt õiges kauguses tiirlevat Maad, mille gravitatsioon, temperatuur, tiirlemistrajektor, pöörlemiskiirus, telje kalle ja magnetväli on võimaldanud tekkida elul, sh minul. Vaatleja ja vaateväli on mõlemad olemas ja see, kuidas vormub nendevaheline suhe, moodustub suurest hulgast teguritest - vaatleja meeltest, tema teadvuseseisunditest, ilmastikuoludest, sh nähtavusest, jne.

Kirjalik lisa intervjuu (17.05.2025) kirjanik Jan Kausiga.

Kubu: Oled võrrelnud „Imelikku peegli” teksti *jazziga*. Kas kirjutades käis peas ka muusika?

Kaus: Ma ei mäleta, et oleksin kuulanud kirjutamise ajal muusikat või et mu peas oleks kõlanud mingid laulud või helid. Pigem püüdsin *jazzi-võrdlusega* kirjeldada teksti toimeviisi, selle hingamist ja rütmi. *Jazzis* on väga oluline improvisatsioon ja spontaansus, ma püüdsin kirjutada – ja aeg-ajalt kirjutasingi – „Imelikku peeglit” nii, et protsess ei liikunud ainult lineaarselt (ühest sõnast või lausest järgmisse ja sealt edasi), vaid et see võimaldaks mul tekitada lineaarsusse ettekavatsematuid kurve, katkestusi, kõverusi, kõrvalekaldeid, panna teksti vibreerima. Seda sai aga teha just kõla kaudu – et sõnade kõla hakkaks tekitama narratiivse sidususe taha või kohale mingit teistmoodi sidusust. Mulle meeldib juba aastaid enne uinumist mängida sõnamänge: võtan kaks neljatähelist nimetavas käändes käändsõna, mille tähekombinatsioonid oleksid väga erinevad (näiteks „hall“ ja „suur“) ning hakkab tähthaaval, s.t üht tähte sõnas välja vahetades, ühe sõna juurest teiseni liikuma (näiteks „hall” – „hull” – „huul” – „kuul” – „kuur” – „suur”). See on tekitanud ajus mingisuguse intuitiivse, spontaanse ja just kõlalisel sarnasusel põhineva seostamisvõime. Püüdsin „Imeliku peegli” kirjutamise ajal seda spontaanset kalduvust meetodiliselt ära kasutada. Et kui tekkis mingi kõlaline seos, siis püüdsin seda kasutada, järgneda sellele, nagu järgneb muusik mingile motiivile, millele ta musitseerimise käigus satub – tegin seda isegi või eriti siis, kui ootamatul, kummalisel seosel polnud narratiiviga mingit pistmist. Et tekst mitte ainult ei kannaks, vaid ka tantsiks, mõjuks rahutult, ulakaltki. Muidugi tuli jälgida, et see keeleline hargnemine ja kargamine narratiivi päris ära ei lagundaks.

Kubu: Kas „Imeliku peegli” kirjutamise protsess tekitas sinus kognitiiv-tajulise efekti?

Kaus: Ma arvan (või kaldun praegu vastama), et igasugune keskendunud loominguline tegevus tekitab kognitiiv-tajulise efekti. Küsimus on muidugi, mil määral seda loomingulise protsessi ajal tajutakse. Alati polegi vaja efektist teadlik olla. Kui aga rääkida „Imelikust peeglist“, siis mu jaoks oli efekt seotud isegi mitte ainult kirjutamise protsessiga, vaid lausa kirjutamise eeldustega. Üks „Imeliku peegli” olulisi lähteimpulsse oli katse ühildada ilukirjanduse väljendusvõimalusi teoreetilise füüsikaga, põimida kunstilist ja reaalteaduslikku nägemisviisi – ja kui hakata reaalteaduslikke teadmisi või seletusi, matemaatilistel arvutustel põhinevad teooriaid tavakeelde tõlkima, tekitab see tavaliselt inimestes, kes ise reaalteadusliku mõttemaailmaga igapäevaselt kokku ei puutu,

tugeva kognitiivse nihetuse. Mäletan, et kui valmistasime ette „Imeliku peegli” lavastust – raamatu aluseks ongi ju tegelikult samanimelise lavastuse dramaturgia –, juhtus sageli, et kui ma püüdsin kirjeldada teistele aja suhtelisust, mustade aukude toimimist või stringiteooriat – olemata ju ise asjatundja –, hakkas Mingo Rajandi, kes tegi lavastuses kaasa näitleja, helilooja ja muusikuna, ütlema: „Nüüd ma minestan”. Sellest lausest sai omamoodi mantra, mis kirjeldas väga hästi seda hämmastust ja kummastust, mida astro- ja kvantfüüsika teadmised meiesugustes tavaasurelikes tekitada võivad. Ma püüdsin kanda seda hämmastust oma raamatusse üle, muuta teoreetilisi seletusi ilukirjandusliku narratiivi osaks, siduda kokku füüsikalisi nägemusi ja kunstmuinasjutu loogikat, põimida sõnu imestusega. Et sõnad oleksid nagu pungad, mis imestuse jõust õitsema löövad. Ja loomulikult ei liigitu sellised mõtteharjutused igapäevaste praktikate valda.

Lisa 3 Higginsi diagramm.

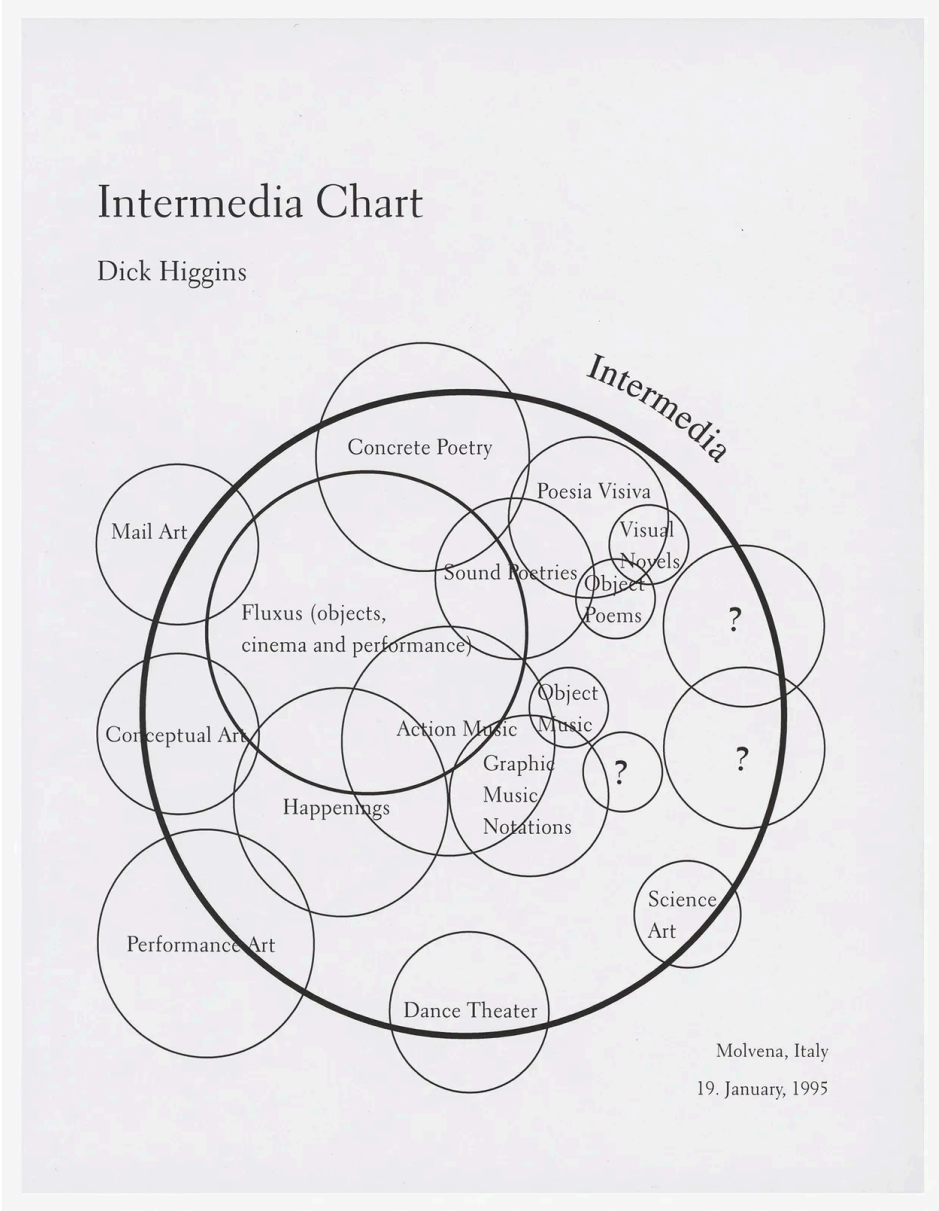

Foto. Intermeedia diagramm. Dick Higgins. (19.01.1995)

Lisa 4 Illustreeritavad tekstikatked „Vaatest”

1. **Akrüülmaal „Laotusele näpuotsaga tõmmatud mõttekriips”** (10 x 10 cm) – „Ma soovin kauguses kihutavale lennukile head teed, loojang värvib lennumasina jäetud veeaurujoone helkivpunakaks, nagu oleks keegi jumalus tõmmanud näpuotsaga laotusele mõttekriipsu, ja siis kobin maa alla, tagasi väidetavalt üha kiiremini mööduvasse igapäevasesse ellu.” (Kaus, 2022: 147)
2. **Akrüülmaal „Väike pärisnimi suurele puule”** (15 x 15 cm) – „Kunagi, kui hakkasin Pirmastus käima, kümme aastat enne vaatetorni, avastasin oma elu kõige kõnekama vaate just pärna kõrval seistes. Nii et funeslikult või mitte, aga see pärn vääraks eraldi sõna – väike pärisnimi suurele puule.” (Kaus, 2022: 115)
3. **Akrüülmaal „Aken on foto argine ja seinte vahele vangi mõistetud esivanem”** (19 x 23,5 cm) – „Ma ei taha jätta muljet, et suhtun fotodesse või fotokunsti üleolevalt. Kaugeltki mitte. Mul on aimdus, et fotograafia kujutab ennast sellist tehnoloogilist edasiminekut, mille juured ulatuvad ajas kaugemale tagasi – aegadesse, kui hakati ehitama esimesi maju ning neile tekkisid esimesed aknad. Aken on inimkonna esimene katse füüsilist maailma kadreerida, mistõttu võib akent ja fotot pidada ühe nähtuse kaheks eri väljendusvormiks. Seos võib tunduda esmapilgul nõrk, isegi otsitud; ainus tajutav ühenduslülili väljendubki tõsiasjas, et nii foto kui ka aken eeldavad üldjoontes raami, see tähendab mõlemad esitavad füüsilist tegelikkust kadreeritult, väljalõikena. Aken on foto argine ja seinte vahele vangi mõistetud esivanem.” (Kaus, 2022: 55-56)
4. **Akrüülmaal „Minu teokarp kihutas läbi Euroopa südame”** (29,5 x 39,5 cm) – Teokarbi ja pesa kujundid seostuvad ennekõike koduga, kuigi mõned teokarbid liiguvad või õieti liiguvad kaasa elanikuga, keda nad ümbritsevad. Sellega seoses – kuigi seos üsna nõrk – meenub mulle rongisõit. Eriti see, kui olen sattunud sõitma kupees. Kupee on pisike ruum, sageli nõnda kitsas, et kui see ei asuks rongis, see tähendab, et kui see poleks seotud kindla otstarbega, tunneksime sellises ruumis ennast ehk isegi ebamugavalt. Mõnigi tunneb ennast ebamugavalt ka kupees, aga

see ei pruugi olla alati seotud ruumi mastaapidega, vaid pigem sellega, kas ja kellega ruumi jagatakse. Ent kui ebamugavad reisiseltsilised korraks kõrvale jätta, mõjub kupee rongi kiirusele vaatamata – või just rongi kiiruse tõttu – turvaliselt, nagu reisija ajutine pesa. Ja muidugi poleks kupee – või rongisõit ülepea – midagi väärt ilma aknast avaneva ja pidevalt muutuva vaateta. Mõnikord võivad vaated avaneda ootamatult, äkitselt, siis kui reisija tõstab näiteks pilgu raamatult või ärkab varahommikul ja näeb sootuks uutmoodi maastikku. Mõnikord sööstab rong tunnelisse ja väljub seejärel pimedusest otsekui uude maailma. / - - - / Mäletan, et hommikust Doonaud vaadates tundsin külmavärinaid. Ent arvatavasti ei tekitanud seda ainult uhked vaated, vaid ka see, et ma ise asusin väikeses ja mõnuses kupees, minu teokarp kihutas läbi Euroopa südame, ilma et ma ise oleksin pidanud liikumiseks pingutama.” (Kaus, 2022: 20-22)

5. **Akrüülmaal „Seda vaadet näen siiani unes”** (40 x 50 cm) – „Sarnast liikuvuse ja paigaloleku samaaegsuse paradoksi kogesin lapsepõlves Aegviidu raudteejaamas, mille teisel korrusel mu vanaema ja vanaisa elasid. Eriti tore oli istuda talvistel pimetundidel – toona paukus mõnikord ikka päris käre pakane – nurgapealses köögis ja oodata kaubaronge, mõnikord ka Nõukogude Liidu suurlinnadesse suunduvaid reisironge oma hämaralt valgustatud restoranide ja kupeedega, mis hoolimatult läbi alevi tormasid. Taevas sirasid tähed, mille nimesid ma toona ei teadnud, terve maastik oli kaetud härmas vaikusega, miski ei tundunud liikuvat, aga siis lõi korruga valgusfooris põlema roheline tuli. Mõni minut hiljem purustas rong vaikuse, liikumine läbistas paigaloleku, rong sööstis enda tekitatud heliaugust läbi, rataste alt paiskus üles peenike lumetolm, mille tillukesed helbed taevatähtedega segunesid, vana, 1870. aastal ehitatud jaamahoone vabises ja võbises, köögiaknad klirisesid, vagunite rattad tagusid liiprivahedel rütmi. Ja siis oli rong läinud, nagu poleks teda olnudki, külm vaikus vajus jälle majale, rööbastele, mingi kosmiline rahu vaip kattis lumevaiba, valgusfooris põles punane tuli, mis tundus olevat ainus pisut hubasem koht kööki ümbritsevas tardunud universumis – kuigi tegelikult oli köök ise see maailma kõige hubasem koht, oleviku tuum. Ma fantaseerisin sageli, kuidas ma saan muuta ennast väikseks, et mahun sinna valgusfoori paksu klaasi taha sooja valguse sisse elama. Seda vaadet näen siiani unes.” (Kaus, 2022: 99-100)
6. **Akrüülmaal „Silma võrkkestal peegeldav kaugus”** (90 x 90 cm, ring) – „Vaates võib füüsiline kaugus isegi puududa, vaate diameeter võib olla paar meetrit, aga

ometi võib see mõjuda avaralt, avaramalt kui ükski silma võrkkestal peegeldav kaugus. Kui ma hommikul silmad lahti teen, näen ma enda ees raamaturiiulit – õieti põrandast laeni ulatuvat raamatuseina. Riiulivaheid on üheksa, iga rida on jagatud kolmeks osaks, välja arvatud kaks ülemist, mis ulatuvad ka toaukse kohale ning kus on seetõttu neli osa. Kokku seega 28 vahet, kokku umbkaudu 1500 raamatut ja trükist. See, mida ma igal hommikul näen, on kujutluslik avarus.” (Kaus, 2022: 37)

7. **Akrüülmaal „Võiks öelda, et ma armastan seda vaadet”** (40 x 50 cm) – „Umbes viisteist aastat tagasi otsustas mu äi Juhan ehitada Pirmastu külas asuva isatalu hoovinurka torni. Oli tekkinud probleem: kuusehekk hakkas varjama vaadet. Võimalik, et teda mõjutas ka tema vanima tütre abikaasa üha süvenev tähevaatlushuvi – vähemalt mulle endale meeldib nii mõelda. Olin ostnud endale korraliku teleskoobi ja selle maale vedanud, nii et olime koos Juhani ja teistega mitmel ööl Kuud vaadanud ning ükskord saime läätse pinnale peegelduma isegi Marsi. Samas pole muidugi kahtlust, et vaade, mille 1990. aastate alguses istutatud hekk kinni kattis, on tõesti muljet avaldav. Võiks öelda, et ma armastan seda vaadet. Võiks isegi öelda, et ma ei armasta ühtegi vaadet sama palju kui Pirmastu oma.” (Kaus, 2022: 5)
8. **Akrüülmaal „Sinna toonekured pesa pole rajanud”** (29,5 x 39,5 cm) – „Kui rääkida üksikutest objektidest, mida Pirmastu vaade sisaldab, siis vahest kõige toredam neist on toonekurgede post. Juhan võttis ühel hetkel pähe, et toonekurgedele tuleb püstitada aia äärde, otse kuuseheki kõrvale üks pesitsuskoht. Selleks ajas ta püsti ilusa puidust posti, mille otsa kinnitas ruudukujulise rauast sõrestiku, et lindudel oleks kergem pesa ehitada. Post on nüüd seisnud aianurgas mitu aastat. Uhkes üksinduses, toonekured sinna pesa pole rajanud. Ei teagi, mis neid takistab. Võimalik, et kahe kõrge kuuse lähedus, võimalik, et miski muu, võimalik, et nad on olemasolevate pesitsuskohtadega rahul. Aga tühjalt seisev post on ka tore. Nagu inimlike püüdluste tootem. / - - / Mäletan, kuidas ma lapsepõlves igatsesin lipupäevi, riiklike pühi, mil inimesed pidid majaseintele riigilipud kinnitama (siis kasutati veel neid punaseid laineribaga lippe), sest kogu linn muutus teistsuguseks – selle jaoks on isegi olemas väljend „lipuehtes“. Suvepäevad, mil toonekurg laskub Juhani postile, tunduvad nüüd sama pidulikud. Mis tähendab, et neid päevi ei kogune just üleliia palju, igatahes vähem kui lipupäevi. Siia maani on toonekured kasutanud posti paraku vaid ümbruse vaatlemiseks. Samas on tore

mõelda, et ühel päeval ehitas Juhan vaatetorni inimestele ning ühel teisel päeval vaatetorni toonekurgedele.” (Kaus, 2022: 117-119)

9. **Akrüülmaal „Suurlinn nagu pimedusest ja valgusest valmistatud kaart”** (19 x 23,5 cm) – „Midagi sarnast on võimalik kogeda pilvepiiri kohal lendava lennuki aknast. Maapind asub nõnda kaugel, et hakkab meenutama kaarti. Eriti meeldib mulle vaadata öisel ajal kaugelt alt paistvaid asulaid. Suurlinn nagu valgusest ja pimedusest valmistatud kaart, tavaliste geograafilise või topograafiliste kaartide kumav negatiiv, maise keha valgusrakk.” (Kaus, 2022: 105)
10. **Akrüülmaal „Kohutaval kiirusel liginev tigu“** (15 x 15 cm) – „Priit Pärna raamatus „Tagurpidi” satub Antsu onu dilemma ette, nähes selja tagant kohutaval kiirusel liginevat tigu: „Ettevaat... tahtsin öelda – tahavaatust... ei – ikkagi, ettevaatust!”” (Kaus, 2022: 72)
11. **Akrüülmaal „Lennumasina jäetud veeaurujoon”** (10 x 10 cm) – „Ma soovin kauguses kihutavale lennukile head teed, loojang värvib lennumasina jäetud veeaurujoone helkivpunakaks, nagu oleks keegi jumalus tõmmanud näpuotsaga laotusele mõttekriipsu, ja siis kobin maa alla, tagasi väidetavalt üha kiiremini mööduvasse igapäevasesse ellu.” (Kaus, 2022: 147)

Lisa 5 Esimene visand

Foto. Erakogu. „Aegviidu raudteejaam”, visand (akvarell, tindipliiats). Autor: Jonna Kubu (13.11.2024)

Lisa 6 Näituse „Vaade ja imesta” tervik

Panoraamfoto. Erakogu. Näituse „Vaade ja imesta” tervik. Autor: Jonna Kubu (18.04.2025)

Lisa 7 Aken on foto argine ja seinte vahele vangi mõistetud esivanem

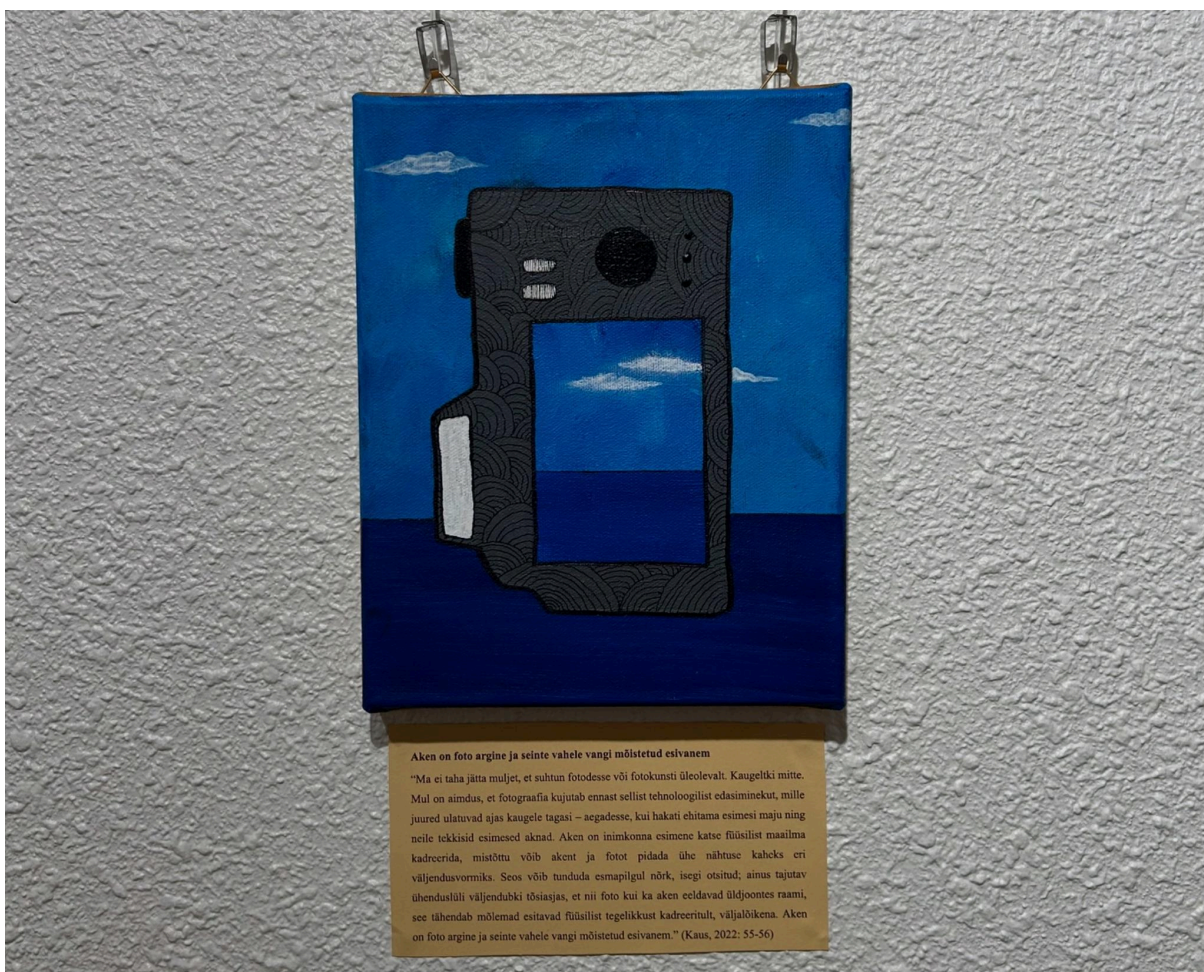

Foto. Erakogu. „Aken on foto argine ja seinte vahele vangi mõistetud esivanem”, akrüülmaal (akrüül, tindipliats). Autor: Jonna Kubu (28.04.2025)

Lisa 9 Lennumasina jäetud veeaurujoon

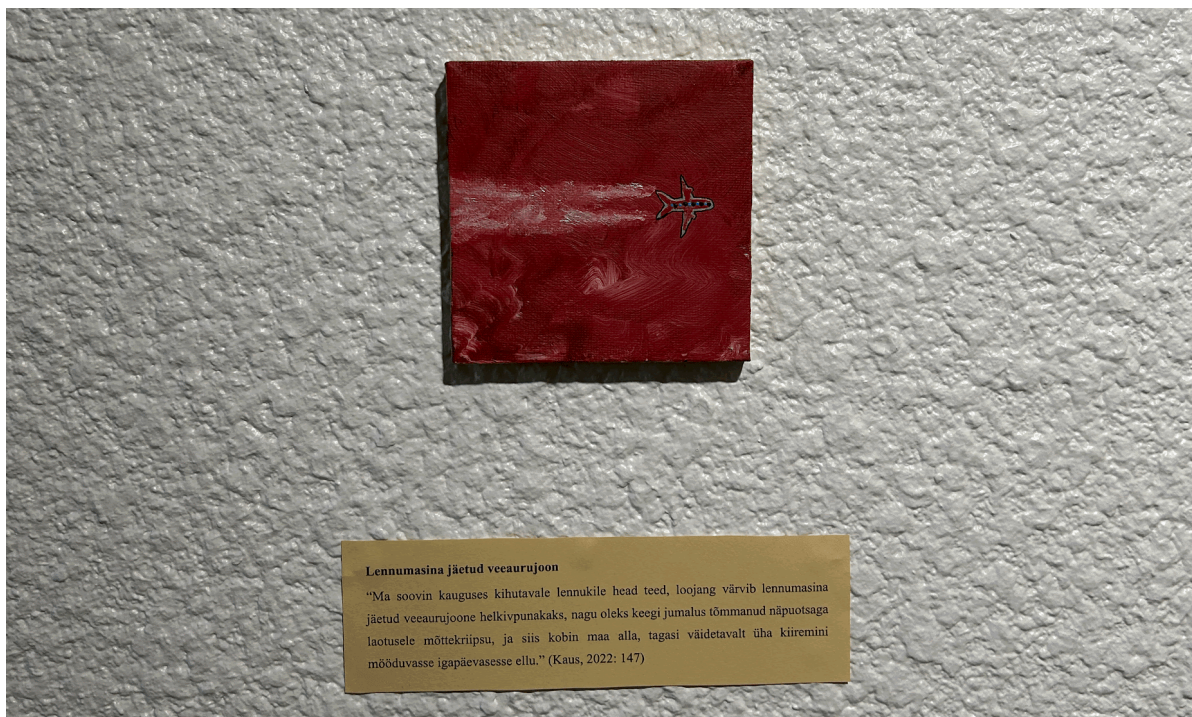

Foto. Erakogu. „Lennumasina jäetud veeaurujoon”, akrüülmaal (akrüül, tindipliiats).

Autor: Jonna Kubu (28.04.2025)

Lisa 10 Näpuotsaga laotusele tõmmatud mõttekriips

Foto. Erakogu. „Näpuotsaga laotusele tõmmatud mõttekriips”, akrüülmaal (akrüül, tindipliiats). Autor: Jonna Kubu (28.04.2025)

Lisa 11 Võiks öelda, et ma armastan seda vaadet

Foto. Erakogu. „Võiks öelda, et ma armastan seda vaadet”, akrüülmaal (akrüül, tindipliiats). Autor: Jonna Kubu (28.04.2025)

Lisa 12 Väike pärisnimi suurele puule

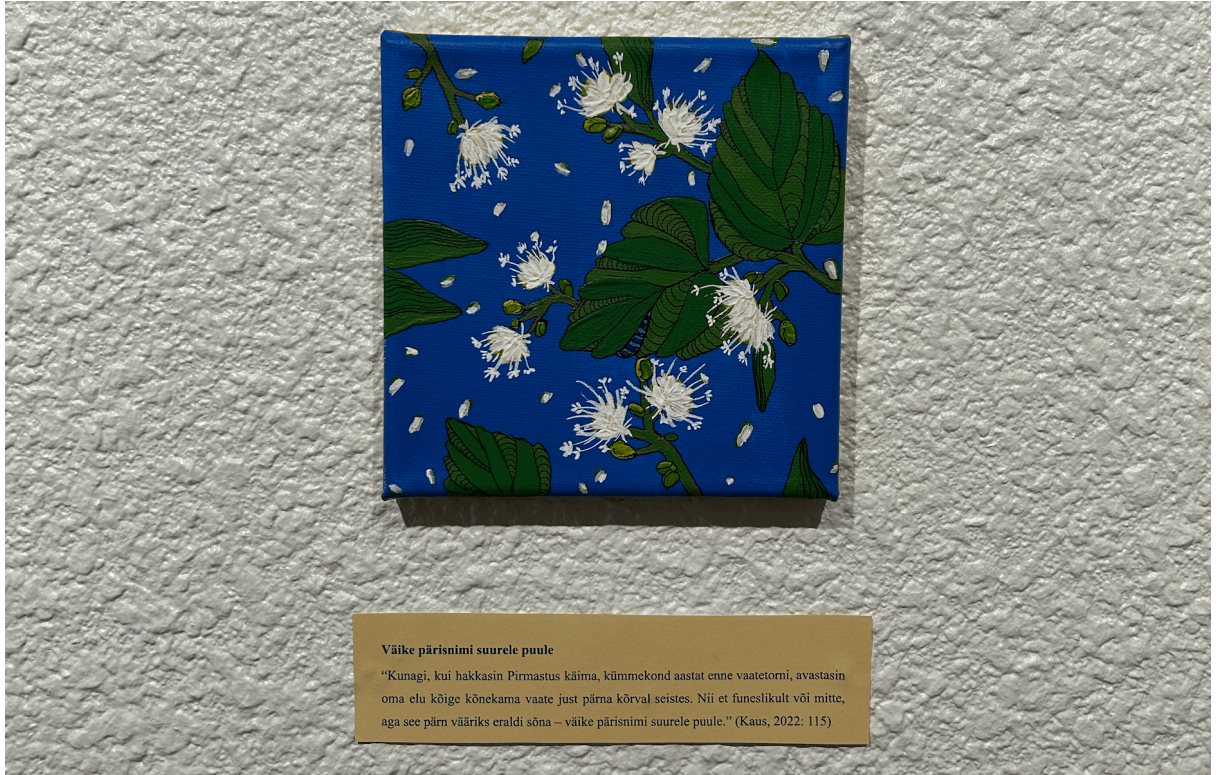

Foto. Erakogu. „Väike pärisnimi suurele puule”, akrüülmaal (akrüül, tindipliats). Autor: Jonna Kubu (28.04.2025)

Lisa 13 Kohutaval kiirusel liginev tigu

Foto. Erakogu. „Kohutaval kiirusel liginev tigu”, akrüülmaal (akrüül, tindipliiats). Autor: Jonna Kubu (28.04.2025)

Lisa 14 Sinna toonekured pesa pole rajanud

Foto. Erakogu. „Sinna toonekured pesa pole rajanud”, akrüülmaal (akrüül, tindipliats).
Autor: Jonna Kubu (28.04.2025)

Lisa 16 Teokarp kihutas läbi Euroopa südame

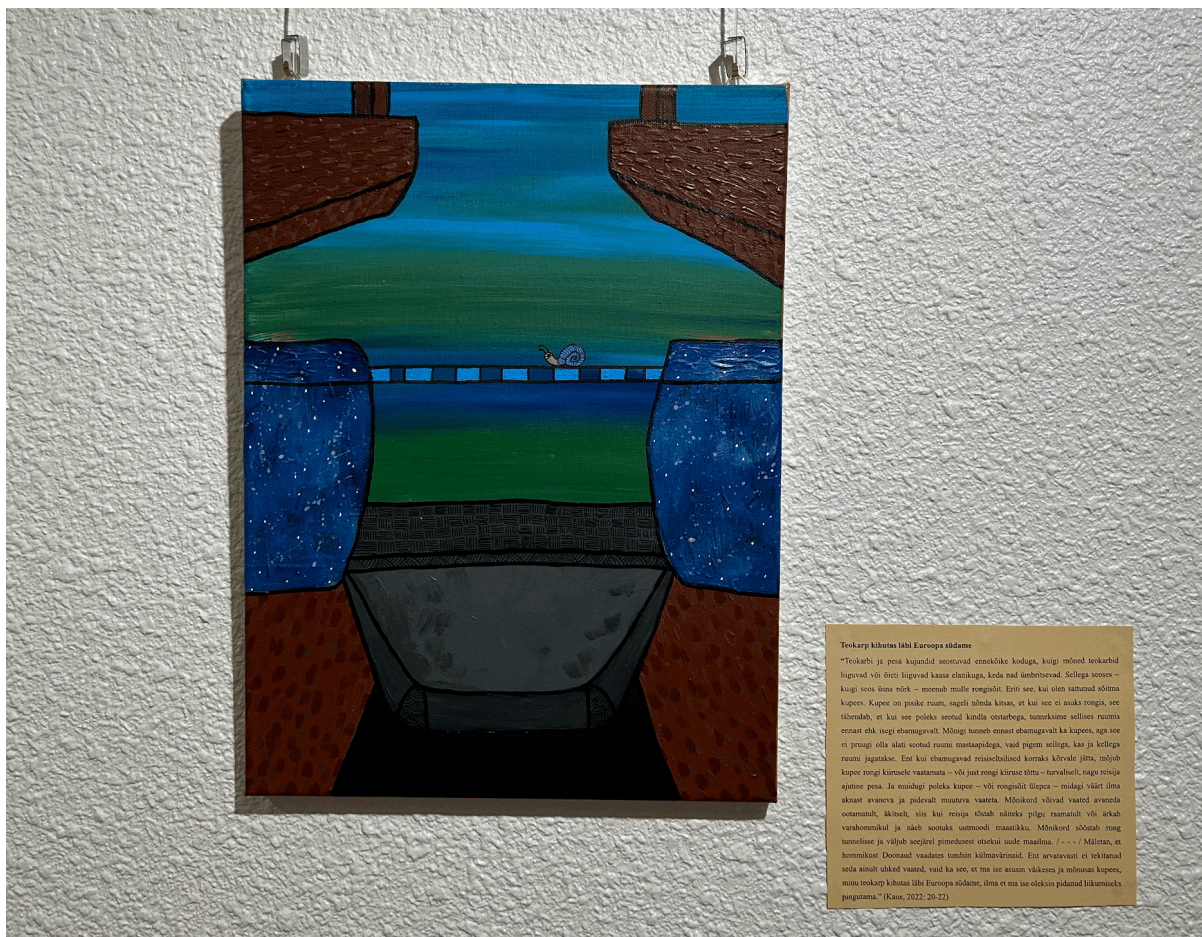

Foto. Erakogu. „Teokarp kihutas läbi Euroopa südame”, akrüülmaal (akrüül, tindipliats).

Autor: Jonna Kubu (28.04.2025)

Lisa 17 Suurlinn nagu valgusest ja pimedusest valmistatud kaart

Foto. Erakogu. „Valgusest ja pimedusest valmistatud kaart”, akrüülmaal (akrüül, tindipliiats). Autor: Jonna Kubu (28.04.2025)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jonna Kubu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Isikunäitus „Vaade ja imesta” Jan Kausi teose „Vaade” põhjal”, mille juhendaja(d) on Janek Kraavi pHD, Rauno-Thomas Moss MA, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonnas, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Jonna Kubu

23.05.2025